

ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΜΟΡΦΙΚΑ ΟΝΤΟΤΗΤΑ Ή ΕΞΕΛΙΣΣΟΜΕΝΗ; (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

✘ (Μέρος 5ο του δοκιμίου «[Εθνη και Παγκοσμιοποίηση](#)»)

Η δυνατότητα για εξέλιξη είναι τρομερά σημαντική και έχει θεμελιώδη σχέση με τη λειτουργία του χρόνου. Αποτελεί το κείμενο σημείο, στο οποίο αποκαλύπτεται η αληθής έννοια των όποιων πεποιθήσεων – ενδεχομένως και εν αγνοία των φορέων τους. **Ο αποκλεισμός της εξελικτικής δυναμικής του έθνους (όπως εξάλλου και του ατόμου) σημαίνει αναπόφευκτα πλήρη ταύτιση του έθνους με τα φαινόμενα χαρακτηριστικά του και, ανεξαρτήτως των όποιων αναλύσεων για προθέσεις και στόχους, θα οδηγήσει σε μήκος χρόνου σε σωβινισμό και οπισθοδρόμηση.** Βέβαια, τα χαρακτηριστικά αυτά αλλάζουν στην πορεία της ιστορίας, αλλά συχνά με βίαιο τρόπο, ενώ εμείς μιλάμε για μια ομαλή αυτοσυνείδητη εξέλιξη και όχι επιβεβλημένη.

Συνήθως τα έθνη, επειδή όλα έχουν υποστεί εξωτερικές μεταβολές στη μακρά πορεία τους, αποδέχονται μεν ότι ορισμένα τέτοια χαρακτηριστικά μεταβάλλονται όπως η γλώσσα ή ορισμένα ήθη, αλλά παρά ταύτα είναι προσκολλημένα στο παρελθόν και κυρίως σε παρελθούσες περιόδους μεγάλης ανάπτυξης και ισχύος. Αυτή η στάση ενός υποκειμένου προετοιμάζει συνθήκες ακατανοησίας στο κοινωνικό περιβάλλον, οπισθοδρόμησης και επακόλουθης σύγκρουσης. Η οπισθοδρόμηση συντελείται ακόμη και όταν του επιβάλλονται τα προοδευτικότερα και θετικότερα στοιχεία, των οποίων όμως γίνεται μια στρεβλή ενσωμάτωση ενισχύοντας έτσι το είδωλο του παρελθόντος και αυξάνοντας τη συνειδησιακή αδράνεια. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η τεχνολογία που, αντί να αυξήσει την ελευθερία της συνείδησης, την παθητικοποίησε ακόμη περισσότερο στην πλειονότητα και το μόνο

μέλλον που μπορούσε να οραματιστεί ήταν η υλική ευημερία.

Από το άλλο μέρος όμως, μια αποδομητική ερμηνεία που εξαφανίζει συλλογικότητες όπως τα έθνη μπορεί και αυτή να χρησιμοποιηθεί εξουσιαστικά, δηλαδή να λειτουργήσει ως αποδόμηση ενός περιβάλλοντος ισορροπουσών δυνάμεων αλλά προς νέες ισορροπίες και προς όφελος οποιασδήποτε νέας εξουσίας, είτε σε διεθνές είτε σε εθνικό επίπεδο. **Η ισορροπία δεν νοείται μόνον σε σχέση με το περιβάλλον αλλά και σε σχέση με το μέλλον και η διατάραξη της ισορροπίας με το μέλλον είναι είτε η οπισθοδρόμηση είτε ο έωλος ιδεαλισμός ή ριζοσπαστισμός** (σε αυτό αναφερόμαστε επίσης υπό τον αρ. 10). Η οπισθοδρόμηση είναι βασικά γνωστή, αλλά ο ριζοσπαστισμός που είναι έωλος ή αποτελεί έναν φρούδο ιδεαλισμό είναι σχετικά απροσδιόριστος. Το βασικό του πρόβλημα είναι ότι συλλαμβάνεται αορίστως μία μεγάλη ιδέα, δημιουργείται εξ αυτής ένα ιδανικό σύμφωνα με την ικανότητα αντίληψης αυτού που συνέλαβε την ιδέα και έκτοτε υπάρχει η αυταπάτη ότι το ιδανικό ή η ιδέα μπορεί να γίνει πραγματικότητα με άμεσα μέτρα οργάνωσης της κοινωνίας. Παραγνωρίζεται όλη η απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στις δυνατότητες του παρόντος και σε εκείνες που χρειάζονται για την υλοποίηση του οράματος. Δεν λαμβάνεται υπόψη ότι η συνείδηση είναι εκείνος ο παράγοντας που πρέπει να διανύσει βήμα-βήμα όλη αυτή την πορεία προς το ιδανικό, μέχρι να το ενσωματώσει ως μέρος της. Αυτή η στρεβλή αντίληψη αποτελεί μία ανισορροπία στη σχέση του παρόντος με το μέλλον και εγκυμονεί τους δικούς της σοβαρούς κινδύνους.

Εδώ ερχόμαστε σε ένα άλλο σημείο που αξίζει την προσοχή μας: τη φύση της ισορροπίας που μέχρι σήμερα γίνεται αντιληπτή με ένα μηχανιστικό τρόπο ατέλειωτου ανταγωνισμού δυνάμεων. **Όμως η πραγματική ισορροπία δεν είναι μια αέναη εξισορρόπηση αντιτιθέμενων δυνάμεων, αλλά η ανεύρεση του σημείου της σύνθεσής τους. Η σύνθεση δεν σημαίνει ούτε απορρόφηση και αφανισμό ούτε νέα εξουσία, αλλά υπέρβαση της περιοριστικότητας των ειδώλων. Η υπέρβαση αποτελεί ένα νέο επίκεντρο προσοχής που δεν εξαφανίζει πάντοτε τα είδωλα, αλλά δεν επιτρέπει τον**

περιορισμό που επιβάλλουν. Αυτό αποτελεί την αληθινή εξέλιξη. Το έθνος αποτέλεσε μία τέτοια σύνθεση σε σχέση με τις περικλειστές ολιγομελείς κοινωνίες του παρελθόντος. Παρόμοιο πρόβλημα κατανόησης παρουσιάζεται και με την έννοια της ειρήνης και με άλλες έννοιες, αλλά αυτό είναι ένα άλλο θέμα.

Πολιτισμική διαφοροποίηση και εξέλιξη

Επίσης, υπάρχει η άποψη ότι η πολιτισμική διαφοροποίηση δεν είναι ποτέ ποσοτική, ότι δηλαδή δεν δείχνει διαφορά ποσοστού συμμόρφωσης προς ένα πρότυπο τέλειου πολιτισμού. Αλλά δεν είναι δυνατόν όλα τα έθνη να εκφράζουν μία ισοδύναμη ποιοτική ή ποσοτική ανταπόκριση σε κάποιο ιδανικό στον ίδιο χρόνο. Το αληθινό πρόβλημα έγκειται στο ότι είναι αφ' ενός μεν εξαιρετικά δύσκολο να διακρίνουμε μια τέτοια διαφορά, επειδή τα έθνη είναι μακρόχρονες οντότητες και μη κατανοητές όπως τα άτομα και επειδή πρέπει πρώτα να ορίσουμε το κριτήριο της διάκρισης πράγμα δύσκολο να γίνει, και αφ' ετέρου η αναγνώριση τέτοιας διαφοράς ανταπόκρισης σε ένα ιδεατό πρότυπο συνήθως έχει εγωιστική χρησιμότητα. Όμως το πρόβλημα του εγωισμού δεν μπορεί να λυθεί με το να αρνηθεί κανείς την ύπαρξη της διαφοράς.

Ωστόσο και η διαπίστωση της διαφοράς δεν πρέπει να είναι αντικείμενο εγωισμού και βάση για εκμετάλλευση ή επιβολή στους άλλους. Διάφορα προβλήματα και πτυχές κατανόησης της πολιτισμικής διαφοροποίησης ενδεικτικά μπορεί να είναι τα εξής:

α) Ότι κάθε συλλογική και ατομική οντότητα έχουν αναφαίρετο δικαίωμα στην εξέλιξη των ποιοτικών τους χαρακτηριστικών αλλά και αναπόφευκτη υποχρέωση να βοηθήσουν και άλλους να πετύχουν το ίδιο για τον εαυτό τους, οπότε η διαπίστωση της τυχόν διαφοράς οριοθετεί την ευθύνη, αλλά δεν πρέπει να αποτελεί δικαιολογία για έπαρση. Επομένως, δεν υφίστανται περιθώρια εγωισμών παρά μόνον ευθύνης.

Αυτό σε κάθε περίπτωση ακούγεται ουτοπικό, **αλλά πρέπει να είμαστε αυστηροί στα κριτήριά μας για το τι είναι**

ουτοπία, αλλιώς θα φθάσουμε να θεωρούμε ουτοπία ακόμη και το πιο ασήμαντο πράγμα. Ουτοπικό είναι αυτό που κάποιος δεν μπορεί να κατανοήσει ή να δεχθεί λόγω ανικανότητας για επιλογή ή ανυπέρβλητων συνθηκών. Αν όμως το πρόβλημα είναι απλώς ότι δεν θέλει να κάνει αυτή την επιλογή, τότε μπορούμε να μιλάμε για ηθελημένη επιλογή του. Δηλαδή, δεν μπορούμε να θεωρούμε ως δικαιολογία την ίδια την επιλογή μας. Π.χ. το να μην μπαίνουμε στη θέση ενός άλλου που λιμοκτονεί είναι προφανώς επιλογή και όχι πραγματική αδυναμία κατανόησης. Σε μια τέτοια περίπτωση δεν πρόκειται για ουτοπία αλλά για ευθεία αντιπαράθεση σε αρχές και ανθρώπους.

Βέβαια, το τι σημαίνει ο όρος «ποιοτικά χαρακτηριστικά» είναι ένα άλλο αμφιλεγόμενο θέμα, γιατί ορισμένοι θα μπορούσαν να θεωρούν ως τέτοια τα φυλετικά ή σωματικά στοιχεία, άλλοι τα ήθη και έθιμα, και ως εξέλιξη να θεωρούν κάτι που θα εντείνει αυτά τα χαρακτηριστικά τόσο πολύ ώστε στο τέλος να γίνονται φορείς αποξένωσης από άλλες συλλογικότητες. Αυτή η διεργασία αποτελεί μία ενέλιξη ή οπισθοδρόμηση και όχι εξέλιξη. **Η εξέλιξη στην πραγματικότητα διευρύνει το πεδίο αναφοράς ενός υποκειμένου, ο τρόπος που λειτουργεί είναι αφαιρετικός και δεν εντείνει τα φαινόμενα οργάνωσης και μορφής γενικότερα.** Υπό μια τέτοια έννοια και το έθνος αποτελεί και μια αφαίρεση (πλην των φαινομένων χαρακτηριστικών του), αλλά όχι με την έννοια που το αναφέρει ο Π.Λέκκας(1), αυτήν της συνεχούς υπεκφυγής ορισμού του ή μιας τυπολογίας που αφορά την οργανωμένη μορφή του. Ο δε εαυτός μέσω της εξέλιξης πρέπει να ισχυροποιείται, αν και όχι σε βάρος άλλων.

β) Ότι κάθε τέτοια εθνική οντότητα θεωρεί πως αυτή έχει προσεγγίσει περισσότερο το ιδεατό πολιτισμικό πρότυπο. Επομένως, τα κριτήρια του ιδεατού διαφέρουν και αυτό που θεωρείται υπέρτατο από κάποιον θεωρείται ασήμαντο από άλλον.

Και, εφ' όσον το ιδεατό πολιτισμικό πρότυπο δεν είναι ίδιο για όλους και έχουμε να κάνουμε με διαφορές πολιτισμικών προτύπων και όχι μόνον με διαφορές ανταπόκρισης σε όμοιο πρότυπο, πρέπει να διακρίνουμε αν οι διαφορές ανάμεσα στα ίδια τα

πρότυπα είναι ισοδύναμες (οριζόντιες) ή κάθετες, δηλαδή αν υποδηλώνουν διαφορά φάσης εξέλιξης. Για παράδειγμα, οι τελευταίοι ανθρωποφάγοι (ως ακραίο παράδειγμα) δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ισοδύναμου πολιτισμικού προτύπου με τον σύγχρονο πολιτισμό. **Σε αυτό όμως ακριβώς το σημείο υπάρχει η μεγαλύτερη δυσχέρεια, λόγω ενός παγκοσμίως διάχυτου «πνευματικού» εγωισμού που εκλαμβάνει τη διαφορά (έστω και μη πραγματική) ως δικαίωμα εκμετάλλευσης και επιβολής επάνω στον άλλο και ως απαλλαγή από οποιαδήποτε ευθύνη.** Το ίδιο συμβαίνει και με τα άτομα. Όμως πρέπει να βρεθεί η μεσότητα ανάμεσα στην τυχόν ανισότητα των πολιτισμικών επιλογών και στην εν δυνάμει ισότητα που εμπεριέχει το δικαίωμα για εξέλιξη πολιτισμική. Εδώ δεν είναι επαρκής μόνον η διαύγεια και η ποιοτική ιεράρχηση των μεγάλων ιδεών κατά Πλάτωνα, που θα μας οδηγήσει ίσως να διακρίνουμε το ορθό και το λάθος ή τις διαβαθμίσεις ορθότητας, αλλά χρειάζεται κυρίως μια θεμελιώδης καλή θέληση, δηλαδή απαιτείται ορθό κίνητρο και ευθύνη, ώστε να γεφυρώνονται σταδιακά τα τυχόν χάσματα και να επιτυγχάνεται η μεσότητα, γιατί *«Μέσα στην ουσία αυτού του πνευματικού εκσυγχρονισμού της πολιτικής βρίσκονται απαραίτητως οι ορθές ανθρώπινες σχέσεις και η αληθινή θέληση γι' αυτές. Ο λόγος γι' αυτό είναι ότι απαιτείται αμεσότητα και οικειότητα των υποκειμένων της πολιτικής η οποία να αναιρεί το χάσμα θεωρίας και πράξης, ώστε να είναι πολιτική ανθρώπινη σε βάθος».*(2)

γ) Το να ορίσουμε τα κριτήρια των κριτηρίων του ιδεατού δεν είναι τόσο εύκολο όσο μπορεί να φαίνεται, επειδή μπορεί μία λιγότερο προηγμένη θεσμικά, τεχνολογικά ακόμη και συνειδησιακά κοινωνία να αναπτύσσει την αγαθότητα, ενώ μία άλλη που διαθέτει τεχνολογική και θεσμική πρόοδο να αναπτύσσει την επιθετικότητα, οπότε η πρώτη είναι πολύ καλύτερη από τη δεύτερη από άποψη πολιτισμική – πράγμα που αποτελεί το δικό μας κριτήριο.

Γι' αυτό είναι θεμελιώδες να οριστεί το κριτήριο της διάκρισης, πράγμα εξαιρετικά σημαντικό αλλά και σχεδόν ανυπέρβλητο, αν δεν διαθέτει κανείς την απαιτούμενη ορθή

πρόθεση. Κατά τη δική μας άποψη το κριτήριο δεν πρέπει να είναι η δύναμη και η τεχνολογία. Πολλά θα μπορούσαν να ειπωθούν στο συγκεκριμένο ζήτημα, που θα μπορούσαν να ξεδιαλύνουν ορισμένες αυταπάτες καθώς και τον ευαίσθητο χαρακτήρα των κριτηρίων. Αλλά εναπόκειται στις κοινωνίες να τα ορίσουν αναλαμβάνοντας και την ευθύνη της επιλογής τους.

δ) Ότι δεν είναι ούτε δυνατόν ούτε ορθό – εκτός από την περίπτωση θεσμοθετημένης εγκληματικής και επιθετικής πρακτικής – να αποκόπτεται βίαια μία συλλογικότητα από το παρελθόν της επιβάλλοντάς της κάτι έστω καλύτερο, αφού το παρόν της είναι κυρίως αποτέλεσμα αυτού του παρελθόντος, υποκείμενο βέβαια στις δυνατότητες του μέλλοντος. **Ο άνθρωπος επιδιώκει τη συνέχεια της ταυτότητάς του μέσα από τις αλλαγές και αυτή μπορεί να επιτευχθεί μόνον μέσα από συνειδητή αλλαγή και αποδοχή καλύτερων προτύπων, προσαρμοσμένων όμως στη δική του ιδιαιτερότητα με μια έννοια αλληλοεπηρεασμού και αλληλοσυσχετισμού.** Αυτός όμως ο ομαλός αλληλοεπηρεασμός δεν μπορεί να υπάρξει αν δεν υπάρχουν σοβαρά δείγματα δικαιοσύνης από το περιβάλλον.

ε) Ότι μπορεί η διαφορά πολιτισμικών προτύπων να χρησιμοποιηθεί από ορισμένους ως δικαιολογία για απάνθρωπη μεταχείριση άλλων και για συγκάλυψη βάρβαρων προθέσεών τους κρυμμένων πίσω από προηγμένα πρότυπα κοινωνιών, οι οποίες έχουν αποδεχθεί μεν αλλά σχετικά επιφανειακά αυτά τα πρότυπα, που είναι προηγμένα από άποψη κοινωνικής οργάνωσης (π.χ. ελευθεριότητες και προνόμια άγνωστα στις αυστηρές κοινωνίες) αλλά είτε δεν έχουν σταθερό έρεισμα μέσα στην κοινωνική και ατομική συνείδηση είτε αποτυγχάνουν να απαντήσουν ορθά στις νέες προκλήσεις. Σε αυτή την περίπτωση έχουμε μία υποστροφή εξελικτική που αρχικά μπορεί να μην είναι ορατή.

Και πολλά άλλα θα μπορούσε να πει κανείς, αλλά το ζήτημα είναι ένα: ότι ακόμη και αν δεχθούμε την ισοδυναμία των πολιτισμικών επιλογών, αυτή η αποδοχή δεν πρόκειται να οδηγήσει σε καλύτερο κόσμο, γιατί θα είναι πεποίθηση και όχι γεγονός και γιατί αυτός ο καλύτερος κόσμος πρωτίστως εξαρτάται **από το ορθό**

κίνητρο και τη διαύγεια.

[Συνεχίζεται...](#)

Αναφορές:

(1) Παντελής Λέκκας, Η εθνικιστική ιδεολογία, εκδ. Κατάρτι, σελ. 107.

(2) Ζήσης Γιάννης, [Ειρηνική Συνείδηση και Πολιτική](#), solon.org.gr

Ιωάννα Μουτσοπούλου

Μέλος της ΜΚΟ Σόλων

Ημερομηνία δημοσίευσης κειμένου: 10 Απριλίου 2014

Φωτό: wikimedia

[Μπορείτε εδώ να δείτε όλα τα μέρη του δοκιμίου «Έθνη και Παγκοσμιοποίηση».](#)